

"Bir burhan ile elde edilen netice-i tevhidi bazı insanlar isti'zam ile dar zihinlerine sıkıştırıramazlar veya bozuk hayalleri tahammül edemez... Maahaza burhan bir değildir, bin değildir. Zerrat-ı âlem adedince burhanlar vardır." İzah eder misiniz?

"İ'lem eyyühe'l-aziz! Bir burhanla elde edilen netice-i tevhidi bazı insanlar isti'zamla dar zihinlerine sıkıştırıramazlar. Veya bozuk hayalleri tahammül edemez. Bu hale karşı o kat'î, sahih burhanı reddetmek üzere, 'Bu neticeyi, bu kadar azametiyle, şu burhan onu intaç edemez.' diye bahanelerle kabul etmez. O miskin bilmez mi ki, neticenin kayyûmu imandır. Burhan, ancak onu görmek için bir menfezdır. Veya bir süpürge gibi, o neticeye konan vehimleri süpürür. Maahaza, burhan bir değildir; bin değildir, zerrât-ı âlem adedince burhanlar vardır."(1)

Birinci cümlede geçen **"isti'zam"** kelimesi, bir sonraki cümlede ifade edildiği gibi, **"Bu neticeyi, bu kadar azametiyle şu burhan (onu) intac edemez."** manasında kullanılmıştır. Bu iki cümleden şunu anlıyoruz:

Tevhidi, yani Allah'ın birliğini ispat eden bir delili kâfi görmeyerek, **"Bu azim davayı ispata bu delil yeterli olmaz."** demek üç sebepten ileri gelmiş oluyor:

"Zihnin darlığı", "hayalin bozukluğu" ve "bahane"...

Zihnin darlığı, **"Neticenin kayyumu imandır."** gerçeğinden gaflet etmekten ileri geliyor. Hayalin bozukluğu ise **"Burhan bir değildir, bin değildir. Zerrat-ı âlem adedince burhanlar vardır."** hakikatinden gaflet etmenin bir sonucudur.

Üçüncü madde olan **"bahaneyi"**, yani inanmayı değil inanmamayı esas alan kişilerin, her aklî delili bir bahane ile reddetmelerini bir tarafa koyup, ilk iki madde üzerinde biraz duralım:

İman, her şeyden önce kalp meselesidir. Görme ve işitme gibi, akıl ve hayal de bu konuda kalbe hizmet ederler. Göz görme aleti, kulak işitme aleti olduğu gibi akıl da anlama aletidir. Kalp ise alet değil, bütün bunların mahsullerinin toplandığı merkezdir.

Seyrettiğimiz bir manzara hoşumuza gidiyor. Burada hoşlanan kalptir, göz ise kalbe yardım etmiş oluyor.

Güzel bir ses, tatlı bir nağme işitiyoruz. Bu defa, sevme ve hoşlanma manaları, kulaktan kalbe intikal etmiş oluyorlar.

Öte yandan, okuduğumuz bir makale hoşumuza gittiğinde, “hoşlanma” sonucuna, akıl vasıtasıyla ulaşmış oluyoruz.

Özetlersek, **göz görüyor, kalp seviyor; kulak işitiyor, kalp seviyor; akıl anlıyor, kalp seviyor.**

Demek ki, sevginin merkezi kalp. Aynı şekilde korkunun, şefkatin, merhametin, endişenin, merakın ve nihayet imanın merkezi de **kalp**.

Getirilen bir delil üzerinde aklın düşünmesi, imana vesile olabilse de iman için sadece anlamak yetmiyor. Asr-ı saadette, Allah Resulünü (asm.) evlatlarından daha iyi tanıyan müşriklerin, şu veya bu bahane ile iman yolundan sapmaları, bu yola girmemeleri bunun en açık delilidir.

Dersin devamında buyruluyor ki, **“Burhan, ancak onu görmek için bir menfezdir veya bir süpürge gibi o neticeye konan vehimleri süpürür.”**

Mesela, bir çiçek Allah’ın birliğine açık bir delildir. Çiçek kimin ise, bahçe O’nun, bahar O’nun, su O’nun, toprak O’nun, hava ve ziya O’nundur. Hakikat bu iken, bu küçük çiçeğin tevhid gibi büyük bir davayı ispata kâfi gelmeyeceğini söylemek, aklın değil vehmin eseridir. İşte bu vehim tozlarını süpürmek üzere burhan getirilir, deliller ortaya konulur.

Bütün bunlar, kalbin tasdik ve imanı için zemin hazırlamaktır. Ancak, kalp en açık delillere rağmen, **“inat”** ile **“bozuk inançlarla boyanmış olmanın bir sonucu olarak”** yahut Asr-ı saadette yaşadığı gibi, **“İnanacağım ama, Mekke’nin hanımları bana ne der!?!..”** gibi bir vehme kapılarak iman etmeyebilir.

Hayalin bozukluğuna gelince, bozulmamış bir hayal, tevhit delillerinden sadece birisine bağlanıp kalmaz, **“Burhan bir değildir, bin değildir. Zerrat-ı âlem adedince burhanlar vardır.”** hakikatinin sonsuz şahitlerini en uzak yerlerden toplayıp getirir ve aklın önüne koyar. O zaman akıl, bu kadar delili birden inkâr mecal bulamaz; ya ikna yahut ilzam olur. Bu **“zerrat-ı âlem adedince delillerden”** sadece üç örnek:

Hayal, bütün gözleri, bütün ayakları ve bütün mideleri bir araya getirerek aklın önüne koyar ve ona şu hakikatleri tasdik ettirir:

Gözler kimin ise Güneş O’nun, Güneş kimin ise gözler O’nundur.

Ayaklar kimin ise gezilen mekânlar O'nun, mekânlar kimin ise oralarda gezenler de O'nundur.

Mideler kimin ise rızıklar O'nun, rızıklar kimin ise mideler O'nundur.

Bundan dolayı, bir tek delile takılıp kalmak yerine bütün delilleri birlikte düşünmek gerekir ki, **“isti'zam ile”** inkâr yolu tamamen kapansın.

(1) bk. [Mesnevi-i Nuriye, Şemme.](#)